

УДК 316.776:32 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.37>**С. М. Матвієнків**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7719-7791>

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних інститутів та процесів

Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника

Ю. І. ШмаленкоORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0806-7907>

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри соціології

Національного університету «Одеська юридична академія»

В. М. КольцовORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1261-3667>

кандидат політичних наук,

професор кафедри загальногуманітарних дисциплін

Міжнародного гуманітарного університету

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Потужний вплив цифрових технологій, створення глобального інформаційного простору характеризують сучасне суспільство XXI століття, яке називають ерою інформації або інформаційним суспільством. Панівна роль інформації та знань закладають засади нової форми суспільного устрою, змінюють економічне та соціокультурне середовище, визначають взаємини в людській спільноті. Розвиток інформаційно-комунікативних технологій сприяє сталому економічному та соціальному зростанню. Вільний доступ до світових інформаційних ресурсів дозволяє людям повною мірою використовувати свій потенціал та реалізовувати власні прагнення. Поява мас-медіа та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій сприяло глобалізації інформаційного простору. На сучасну політику, економіку, розвиток суспільних інститутів, соціальну структуру суспільства істотно впливає масове застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Інституційна взаємодія відбувається в інформаційному мережевому просторі [15]. За допомогою інформаційних технологій формується специфічне інформаційне поле як невіднятий атрибут та об'єктивна складова повноцінного функціонування будь-якої держави. На думку М. Маклюєна та К. Фіоре, активний розвиток інформаційного суспільства, глобалізація комунікативного простору призвели до формування так званого «світового села», яке характеризується зростанням числа телеканалів, радіостанцій, мережевих версій друкованих видань, появою онлайн-публікацій, розширенням світового інформаційного простору [13, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Методологічну основу досліджень зародження, розвитку та основних рис інформаційного суспільства склали наукові розвідки відомих закордонних дослідників: Д. Белла, П. Бурдье, З. Бжезінського, П. Лазарфельда, М. Маклюєна, К. Фіоре тощо. Українські науковці (С. Барматова, І. Бінько, О. Гіда, О. Дубас, В. Карпенко, О. Кондратенко, О. Литвиненко, С. Матвієнків, В. Потіха, А. Руднева, А. Чічановський та ін.) зосередили свою увагу на дослідженні особливостей становлення інформаційного суспільства в Україні, реаліях державної інформаційної політики та національного інформаційного простору України. Вказані дослідження мають міждисциплінарний характер, залишаючи поза своєю увагою критерії якості видання, інструментарій для їх оцінювання, дослідження тематичної палітри масмедіа.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження інформаційного простору сучасної України, аналіз зовнішніх та внутрішніх чинників, які здійснюють вплив на його розвиток, окреслення проблем та перспектив розвитку національного інформаційного простору України. Досягнення поставленої мети пов'язане з вирішенням основних завдань: дослідити поняття сучасного інформаційного простору та його основних елементів, проаналізувати процес входження України у світовий інформаційний простір. Для досягнення мети статті застосовано низку загальнонаукових методів пізнання (системний, порівняльний, аналізу та синтезу).

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмінною рисою сучасної цивілізації є стрімкий розвиток інформатизації суспільства та широке проникнення інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності людини. Головними характеристиками сучасного інформаційного простору є його здатність об'єднувати покоління людей та культурний динамізм. З розвитком процесів глобалізації масмедіа виникає термін «комунікативний простір», в середині якого з'являється віртуальний простір. Віртуальний простір є новою та маловивченою формою соціального простору, який виникає у процесі розвитку технологічних та соціальних можливостей соціальної системи й формує унікальний тип соціальної взаємодії, створюючи новий тип ідентичності. Віртуальний простір складається з двох складових частин: «кіберпростору», який є сукупністю усіх електронних систем, фактично є глобальним інформаційним простором, та «Інтернет-простору», який є мережею мереж, децентралізованою системою комунікацій. Динамічне поширення соціальних мереж здійснює значний вплив на інформаційний простір. Приклади з політичних кампаній показали можливості, які створюють Facebook, Telegram, Twitter, YouTube для формування громадської думки та впливу на інформаційний простір [14, с. 89].

С. Барматова виокремлює одну з форм соціального простору – «інформаційно-комунікативний простір політики» – якісно новий стан політичного простору, що виходить за межі суто політичного і відповідає за організацію комунікації. Обсяг цього простору пронизаний комунікативним (інформацією) і комунікаційним (її носіями) та забезпечує репрезентацію політики в соціальному просторі суспільства. Інформаційно-комунікаційний простір політики, вбираючи в себе частину території як політичного простору, так і інформаційно-комунікативного, формує свої кордони, прагне до автономії й виконує специфічні функції в системі суспільства, зокрема – сприяє адаптації політичного простору до мінливих реалій сучасного світу й адекватному реагуванню на виклики глобалізації. Отже, такий простір втілює в собі характеристики одночасно простору соціального, політичного, інформаційного й функціонує за законами соціальної комунікації й сучасної культури [1, с. 27].

Український науковець В. Карпенко наголошує, що «інформаційний простір» – це складне соціально-політичне поняття, в якому виробляється, існує, циркулює, обертається інформація. Кожна держава має інформаційне поле, яке охоплює національну територію, акваторію, повітряний простір та економіку. Саме на цьому просторі діють засоби інформації. «Держава зобов'язана забезпечити використання свого інформаційного поля в інтересах саме держави та її громадян» [4, с. 241]. Закономірно, що інформаційний про-

стір будь-якої держави націлений на формування відповідної думки, пропаганди певної ідеї серед «своїх» громадян. Інформаційний простір, який об'єднаний сильною ідеєю, здатний адаптувати до себе чи відкинути без катастрофічних наслідків чужі цінності, чужу гегемонію [3].

У рамках держави інформаційний простір є сукупністю засобів масової інформації. До національної системи засобів масової комунікації відносять газети, журнали, інші періодичні видання, книги, друковані матеріали, інформаційні агентства, кінофільми, телебачення, радіо, інші електронні засоби і служби зв'язку, усі види технологій збереження і поширення інформації [11, с. 218]. Таке трактування національної системи засобів масової комунікації дає змогу переосмислити пов'язані з нею проблеми, їхню спільність із процесами розвитку державності та збереження національної і соціокультурної ідентичності українського інформаційного простору.

Національний інформаційний простір є потужним державозміцнюючим та націєтворчим важелем національної безпеки кожної держави. Збігнев Бжезінський висловив думку, що «соціально-економічно світ стає єдиним ігровим полем, в якому все більше переважають три динамічні реалії: глобалізація, «інтернетизація» та дерегулювання». «Інтернетизація» або глобальний вплив на інформаційний простір обумовлюють могутність та впливовість сучасних держав [12]. У зв'язку з цим визначилась і стратегічна мета української інформаційної політики – це забезпечення переходу України до інформаційного суспільства, до світового цивілізованого розвитку. Це вимагає ефективного управління усіма видами інформаційних ресурсів та елементами інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, державної підтримки інформаційного виробництва, ринку інформаційних технологій, засобів, продуктів і послуг. Основою соціально-економічного, політичного розвитку і забезпечення безпеки та інтеграції України є інформаційний простір, який сучасні українські дослідники визначають як «сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави і які формує преса, електронні ЗМІ та інформаційні мережі» [6].

Входження України у світовий інформаційний простір матиме позитивні наслідки лише за умов забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки, збереження національної самобутності. «Національний інформаційний простір по своїй важливості посідає друге місце після державної незалежності. Якщо держава не забезпечує використання свого інформаційного поля в інтересах саме держави та її громадян, то її інформаційний простір буде використаний проти неї самої» [4, с. 242]. Тому трансформаційні пе-

ретворення належить організувати таким чином, щоб досягти максимальних результатів з найменшими соціальними та культурними втратами. Державна інформаційна політика має сприяти культурно-освітньому піднесенню, духовній і моральній інтеграції українського суспільства.

Важливим чинником формування інформаційної безпеки держави є ЗМІ, умови їх функціонування, законодавче забезпечення та стан захищеності журналістів. ЗМІ відіграють вирішальну роль для всього суспільства, бо вони відповідають за висвітлення подій, інформування суспільства, продукують відповідні символи, стереотипи, настанови, формують загальний настрій аудиторії, є агентом соціалізації [10]. Перехід України до нового типу економічного розвитку і правової держави породжує величезну суспільну потребу в інформації, що й обумовлює особливу роль ЗМІ в житті суспільства, які є найважливішим соціальним інститутом, одним зі складових інформаційного простору України [7, с. 56]. У цьому контексті незалежні та плюралістичні ЗМІ є важливим інструментом інформування суспільства, його розвитку та соціальної згуртованості. Погодимось із тим, що національний медіаландшафт є не громадянським («uncivil»), він зазнає впливу олігархів, «...які слідуєть власним («приватним») економічним та політичним інтересам, а не національному інтересу. Олігархічний медіаландшафт (як гібрид влади та власності) характеризується ірраціональністю через активне використання медіа-скандалів та політичних шоу як інструментів політичного протистояння» [16, с. 82]. У медійній сфері важливими є цифровізація та запровадження інших новітніх технологій, застосування жорсткого антимонopolного контролю, створення передумов для розвитку громадського телерадіомовлення. Інформаційні послуги України, Інтернет ресурси та медіа ресурси, розміщені вкрай нерівномірно, тому одним із першочергових внутрішньополітичних завдань для України є створення відповідних умов для формування інформаційного простору, зокрема створення повноцінної Інтернет-інфраструктури, інформаційних технологій, мас-медіа, а також створення національного інформаційного продукту для його подальшого просування на міжнародний ринок [5]. Значною мірою проблеми деструктивного використання інтернет-сервісів пов'язані із невизначеністю юридичного статусу інтернет-ЗМІ в Україні та обмеженими можливостями України вплинути на тих інформаційних суб'єктів, що ведуть свою діяльність із території інших країн. Українське законодавство в цій сфері є чи не найбільш ліберальним з усіх європейських держав, що подекуди ставить під загрозу суспільну злагоду та національну безпеку країни.

Основними негативними тенденціями внутрішньої та зовнішньої політики України на сьогодні є: відсутність виваженої інформаційної політики та слабкість позицій держави як суб'єкта інформаційного ринку; недостатня розвиненість інформаційної інфраструктури та низький рівень сучасних інформаційних технологій; часткова залученість України до процесів глобалізації та низький рівень інформаційної присутності в світі; інформаційна експансія інших держав на території України та її не конкурентоздатність у сфері інформаційних технологій на світовому ринку [8]. На стан інформаційної безпеки та цілісності національного інформаційного простору здійснює суттєвий вплив внутрішньополітична ситуація в країні. Внутрішньополітичні конфлікти, суперечки, війни негативно позначаються на стані інформаційної безпеки держави, роблять її уразливою з боку зовнішньої інформаційної агресії, що, своєю чергою, може призвести до територіальних та інших втрат. Нові виклики, які постали перед Україною (збройна агресія, динамічний розвиток інформаційних технологій), вимагають чіткого реагування у питаннях інформаційної безпеки. Утвердженню інформаційної безпеки держави сприяє прийнята у 2017 році «Доктрина інформаційної безпеки України» [9], яка дала можливість обмежити мовлення російських телеканалів та російського медійного продукту, контролювати друковану літературу, запровадити економічні санкції (обмеження діяльності деяких російських соціальних мереж), вислати з території держави співробітників російських пропагандистських медіа та ін.

У сучасному інформаційному просторі України іншими державами ведеться інформаційно-психологічна війна з метою досягнення власних зовнішньополітичних цілей. Сучасні країни, які володіють потужними інформаційно-комунікаційними ресурсами, постійно загострюють питання щодо необхідності забезпечення безумовної відкритості як глобального інформаційного простору, так і національного інформаційного простору кожної країни для вільного і неконтрольованого поширення інформаційних потоків.

Варто зазначити, що багато проблем виникає через незнання користувачами основ мережевої безпеки, недотримання встановлених норм поведінки в мережевому просторі (низький рівень інформаційної культури населення) та відсутність в органах державної влади і місцевого самоврядування спеціально підготовлених кадрів, здатних ефективно розв'язувати ці проблеми. Усе частіше для проведення деструктивної роботи в інформаційному просторі України використовуються пошукові системи мережі Інтернет. Для цього певними силами забезпечується паралельне розміщення та поширення в соціальних мережах і на сайтах, які містять необхідну для користувачів

інформацію, різних контентів маніпулятивного характеру, які формують у суспільстві протестні настрої, агресивний спосіб поведінки чи інші деструктивні прояви [2].

Одним із найважливіших інструментів захисту національних інтересів в інформаційній сфері є політика формування проукраїнського національно-культурного простору. Така політика передбачає, зокрема, забезпечення повноцінного вітчизняного телерадіомовлення в усіх регіонах України та захист громадян від телевізійної продукції інших держав, які користуються вразливістю інформаційного простору українських прикордонних територій у своїх цілях. Вони, заповнюючи потужними сигналами прогалини вітчизняного інформаційного покриття, за допомогою власних ЗМІ активно впливають на формування громадської думки в місцях компактного проживання етнічних спільнот та місцевого населення загалом, поширюючи недостовірну інформацію та провокуючи протестні настрої й міжетнічну ворожнечу.

Висновки. Таким чином, щоб бути захищеними інформаційно, необхідно мати контрольовану державою медійну структуру (Інтернет-ресурси, ЗМІ, телебачення), власну систему пропаганди та здійснення інформаційних атак і контратак стосовно спроб посилення зовнішніх впливів на суспільно-політичні обставини в країні. Створення незалежного журналістського середовища та просування інтересів України на європейському та світовому просторах у системі глобального інформаційного поля та їх захисту – це пріоритети національної концепції державної інформаційної політики.

Складовою частиною забезпечення національної безпеки і суверенітету України є захист національного інформаційного простору, що потребує узгодження українського законодавства з міжнародними нормативно-правовими актами в інформаційній сфері, законодавчого закріплення зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз із визначенням поняття національного інформаційного суверенітету, його кордонів, компетенції держави щодо його захисту, створення та застосування механізму протидії на його посягання.

Література

1. Барматова С. Інформаційно-комунікативний простір політики: обґрунтування основних структурних характеристик. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 18. С. 27–35.
2. Гіда О. Фактори, що впливають на формування викликів національним інтересам України в інформа-

ційному просторі. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2. С. 228–236.

3. Дубас О. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті. Київ : Генеза, 2004. 208 с.

4. Карпенко В. Інформаційна політика та безпека. Київ : Нора-Друк, 2006. 320 с.

5. Кондратенко О. Інформаційний чинник у формуванні внутрішньої і зовнішньої політики Української держави. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. 2010. № 2. С. 100–108.

6. Литвиненко О., Білько І., Потіха В. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України : монографія. Київ : ІМВКУ ім. Т. Шевченка, 1998. 145 с.

7. Матвієнків С., Гавриш Т. Роль ЗМІ в реалізації інформаційної політики. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2013. Випуск 6-7. С. 56–62.

8. Матвієнків С.М. Інформаційний простір сучасної України як складова національної безпеки і суверенітету держави. *Політична наука: теорія, методологія, практика : монографія / за ред. Климончука В.Й. ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка; Факультет іст., політол. і міжнар. відносин. Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2021. С. 207–225.*

9. Про Доктрину інформаційної безпеки України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

10. Руднева А. Фактори і методи забезпечення інформаційної безпеки України в умовах збройного конфлікту. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 113. С. 399–400.

11. Чічановський А. Національна держава та її засоби масової комунікації у глобалізованому світі. *Україна на шляху до Європи / упоряд. В.І. Шкляр, А.В. Юричко*. Київ : Етнос, 2006. С. 213–225.

12. Brzezinski Zbigniew. Receives Jury du Prix Tocqueville Prize October 14, 2011. URL: csis.org/analysis/zbigniew-brzezinski-receives-jury-du-prix-tocqueville-prize.

13. Marshall McLuhan, Quentin Fiore. *War and Peace in the Global Village*. 2001. Gingko Press. 192 p.

14. Shmalenko, Iuliia; Yeftieni, Natalia; Semets-Orlova, Inna. Impact of Social Media Influencers on Public Policy and Political Discourse. *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation*. Atlantis Press, 2021. P. 88–93.

15. Yakovleva L., Yarova L., Koltsov V. (2021). Institutional Interaction in the Network Society: Public Authorities, Opposition, Interest Groups. *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)* (pp. 69-74). Atlantis Press.

16. Yakovlev D., Amirov A., & Stoliarova A. (2021). Debate on Foreign Policy Choice in the Media Landscape of Ukraine. *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)* (pp. 81–87). Atlantis Press.

Анотація

Матвієнків С. М., Шмаленко Ю. І., Кольцов В. М. Проблеми та перспективи розвитку національного інформаційного простору України. – Стаття.

У статті обґрунтовано, що процес входження України у світовий інформаційний простір супроводжується певними труднощами та проблемами. Доведено, що інформаційний простір України є чинником формування консолідованої української спільноти та складовою частиною європейського та світового інформаційного простору. Саме ефективний інформаційний простір забезпечує побудову інформаційного суспільства та входження України до світової інформаційної спільноти. Національний інформаційний простір України об'єднує в собі національну інформаційну інфраструктуру та національні інформаційні ресурси, що дозволяють забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства і держави. Зазначено, що державна інформаційна політика забезпечує поступальний рух України до побудови інформаційного суспільства та сприяє створенню і розвитку ефективного інформаційного простору.

Виявлено, що нові виклики, які постали перед Україною (збройна агресія, внутрішньополітичні конфлікти, динамічний розвиток інформаційних технологій), загострюють питання національної та інформаційної безпеки сучасної України. Загрозою для інформаційного простору України є інформаційно-психологічна війна, яка ведеться в інформаційному просторі України державою-агресором російською федерацією з метою досягнення власних зовнішньополітичних цілей.

Підкреслено, що пріоритетом сучасної державної політики та національної безпеки має стати зміцнення та захист національного інформаційного простору України, зважаючи на його актуальність і значущість в сучасних умовах. Показано, що одним із найважливіших інструментів захисту національних інтересів в інформаційній сфері є політика формування проукраїнського національно-культурного простору. Звернута увага на те, що складовою частиною забезпечення національної безпеки та суверенітету України є зміцнення та захист національного інформаційного простору України, інтеграція українського інформаційного сегмента у світовий інформаційний простір.

Ключові слова: національний інформаційний простір України, інформаційне суспільство, державна інформаційна політика, інформаційна безпека, інформаційні ресурси, масмедіа.

Summary

Matviienkiv S. V., Shmalenko I. I., Koltsov V. M. Problems and prospects of the development of the national information space of Ukraine. – Article.

The paper established that the process of Ukraine's entry into the global information space is accompanied by certain difficulties and problems. It has been proven that the information space of Ukraine is a factor in the formation of a consolidated Ukrainian community and a component of the European and world information space.

Precisely, the effective information space ensures the construction of an information society and Ukraine's entry into the world information community. The national information space of Ukraine is defined as a set of national information resources and information infrastructure that allow ensuring information interaction among citizens, society, and the state. It is noted that the state information policy ensures Ukraine's progressive movement towards building an information society and contributes to the creation and development of an effective information space.

It was revealed that the new challenges facing Ukraine (armed aggression, internal political conflicts, dynamic development of information technologies) aggravate the issue of national and information security of modern Ukraine. The threat to the information space of Ukraine is the information-psychological warfare, which is being waged in the information space of Ukraine by Russian federation—the aggressor state, with the aim of achieving its own foreign policy goals.

It is emphasized that the priority of modern state policy and national security should be the strengthening and protection of the national information space of Ukraine, taking into account its relevance and significance in modern conditions. It is shown that one of the most important tools for protecting national interests in the information sphere is the policy of forming a pro-Ukrainian national and cultural space. Attention was drawn to the fact that the strengthening and protection of the national information space of Ukraine, the integration of the Ukrainian information segment into the world information space, is a component of ensuring the national security and sovereignty of Ukraine.

Key words: national information space of Ukraine, information society, state information policy, information security, information resources, mass media.